

Onzen Heertje

Lam Gods

v.u. Goede Doel, Doornstraat 11A, Poperinge.

Bijbel en Lam

De Bijbel beschrijft Jezus menigmaal als een lam.
Jesaja en Jeremia profeteren over *een lam dat ter*

*slachting wordt geleid*¹. Deze woorden worden aangehaald in Handelingen 8:32. Johannes de Doper noemt Jezus *het lam Gods dat de zonde der wereld wegneemt*². Paulus schrijft in soortgelijke termen over Jezus: *Ons paaslam is geslacht: Christus*³. Petrus spreekt over *het kostbare bloed van Christus, als van een onberispelijk en vlekkeloos lam*⁴.

Het meest komt deze benaming voor in Openbaring: zo'n 30 keer - zeer opmerkelijk! Hier blijkt bovendien dat het woord *lam* een concrete naam en titel is geworden van de Heer Jezus Christus: er wordt gesproken over het Lam - met een hoofdletter.

Woordbetekenis

τὸ ἀρνίον

Is het verkleinwoord van ἀρνίον; *schaap, lam*; Het functioneert als een metafoor voor Christus tenzij in 13:11 waar het een wolf is in schapenvacht. Ook de volgelingen van Jezus worden lammeren, schapen met hun herder⁵.

In 5:6; 7:17; 12:11; 13:8 zit een tegenstelling met de draak. Dit lam staat op de Sion, de stad Gods⁶, het Jerusalem van boven⁷, de troon van de nieuwe aarde⁸.

Werk van het Lam

De naam *Lam* is verbonden met het verlossingswerk van Jezus, van aanvang tot voltooiing. Het verwijst niet alleen naar de basis hierin, maar ook naar de *voortzetting en de voleinding* ervan.

Jezus wordt het Lam genoemd wanneer Hij zijn leven geeft als *offer* voor de zonde van de mensheid; de bijbel spreekt in dit kader over het *bloed van het Lam* en over het *Lam, als geslacht*⁹

Voortgang

Met deze naam wordt Jezus ook aangeduid wanneer Hij als uitvoerder van Gods plan de zegels van de boekrol opent en zijn gemeente voorgaat op de weg naar de top van de berg Sion. Alleen Hij - het Lam - is tot dit heilswerk in staat¹⁰. In dit verband spreekt de bijbel over *het Lam dat waardig is om te ontvangen alle macht, rijkdom, wijsheid, sterkte, eer, heerlijkheid en lof* en over *hen die het Lam volgen waar Hij ook heengaat*¹¹.

Voleinding

In de slotfase van het boek Openbaring wordt Jezus wederom het Lam genoemd. Hij behaalt dan tezamen met de zijnen de allesomvattende overwinning over het rijk van Satan en Dood. Hij laat dan de heerlijke, door God bedoelde eindsituatie voor de mensheid ingaan¹².

Gezindheid van het Lam

De benaming *Lam* staat niet alleen voor het werk van Jezus. De naam is ook verbonden met de gezindheid die Jezus in dit werk tentoonspreidt. De bijbel schetst de gezindheid van Jezus in Zijn positie en werk als Lam Gods. Zij spreekt over zijn volkomen *overgave* aan God, zijn absolute gehoorzaamheid en algehele bereidwilligheid om de weg van God te gaan¹³. We lezen van Jezus' volmaakte trouw aan God, van zijn volkomen belangeloosheid, zijn bereidheid tot lijden zonder enige eigen schuld, het willen inzetten en prijsgeven van zijn leven voor het behoud van mens en schepping¹⁴. De grote liefde: zijn leven geven voor de andere.

Het is verleidelijk om naar het eerste testament terug te grijpen en te denken op de passage waar geschreven staat: *Hij zal erin voorzien*. Het gaat daar wel om een ram. Het Griekse woord is hier $\pi\rho\iota\omicron\varsigma$

Er is blijvend een discussie. Heeft Joh. de Doper het over het lam cf. Jesaja, de goedheid? Heeft Joh. de evangelist zijn paaslam-idee door Joh. de doper laten verkondigen?

Toegevoegde waarde

Hij is niet alleen de *Christus* en *Heer*, niet alleen de *Zoon van Goden* de *Zoon des mensen*, maar ook het *Lam Gods*. Door dit *Lam-zijn* krijgt zijn Christus-zijn de *extra* glans, de werkelijk *nieuwtestamentische* betekenis. Door die *Lamsgestalte* is Jezus dié Heer en dié Zoon des mensen die de profeten Jesaja en Daniël hebben voorzegt. Door dit *Lam-zijn* van Jezus gaat Gods plan met mensen door en bereikt het - ondanks alles wat Satan en Dood hebben aangericht - zijn voltooiing.

Dat is de oneindig grote liefde van Jahweh voor de mens. Het is uit *Hem, de Naam, JHWH, die er is voor ons* dat er een Lam Gods *is* en het wereldomvattende werk van het Lam tot stand komt! Door het liefdevolle ingrijpen van Jahweh is er een oplossing voor het zondeprobleem waaronder de mensheid vanaf de eerste zonde van Adam gebukt gaat. God heeft Zichzelf voorzien van een lam ten brandoffer¹⁵. *Zijn* genade is verschenen met de komst

van het Lam en komt steeds verder openbaar in het (doorgaande) werk van het Lam, heilbrengend voor alle mensen¹⁶.

Als een lam dat ter slachting wordt geleid

Jezus gedraagt Zich gedurende de verdere gebeurtenissen als een lam dat ter slachting wordt geleid en als een schaap dat stom is voor zijn scheerders. Hij laat Zich mishandelen en verdrukken en doet zijn mond niet open¹⁷. De geselingen, de spot, de haat en de volkshysterie voor het gerechtsgebouw van Pilatus zijn de uiterlijke vormen van wat zich in de hemelse gewesten afspeelt.

Hij blijft Zichzelf en wijkt niet af van de weg van volharding en geduld, van geloof en gehoorzaamheid. De weg die Hem als *grote hogepriester* door alle hemelen heenvoert¹⁸.

Drie uur duisternis

Het geheel wordt even apocalyptisch voorgesteld bij Zijn kruisdood. Het rijk der duisternis zet op Golgotha een slotoffensief in. Alle overheden en machten, wereldbeheersers der duisternis en boze geesten in de hemelse gewesten¹⁹ worden gemobiliseerd. Dit geestelijke offensief is zo intens en hevig dat het zelfs in de natuurlijke wereld een uitwerking krijgt: op klaarlichte dag wordt het - nota bene in de periode dat de zon op haar hoogste punt staat - drie uur lang volslagen duister. Hemel en

aarde zijn betrokken bij deze strijd tussen Jezus en het rijk der duisternis.

Jezus doorleeft in deze uren van diepe duisternis de werkelijkheid van de profetische woorden uit Psalm 22. Vele stieren hebben mij omringd, buffels van Basan hebben mij omsingeld, zij sperren hun muil tegen mij open - een verscheurende, brullende leeuw. Honden hebben mij omringd, een bende boosdoeners heeft mij omsingeld, woudossen met horens. En dat allemaal terwijl Hij geestelijk gezien *in het stof des doods* (vs.16), van alles en iedereen verlaten.

Op het moment dat Jezus sterft, scheurt het voorhangsel van de tempel van boven tot beneden in tweeën, beeft de aarde en scheuren de rotsen²⁰. Deze gebeurtenissen in de natuurlijke wereld zijn een illustratie van wat er zich in de *geestelijke* wereld afspeelt.

We worden opgeroepen om Christus te volgen in zijn lamgestalte.

In de Lamsgestalte

In deze Lamsgestalte zijn wij bereid voor het evangelie te lijden en in staat om in ons vlees aan te vullen wat (nog) ontbreekt aan de verdrukkingen van Christus, ten behoeve van zijn lichaam de gemeente²¹.

In deze gezindheid van het Lam kan de 'kracht van Christus' ten volle over ons komen, zelfs in de grootste zwakheden, smaadheden, noden, vervolgingen en benauwenissen²².

In deze verbondenheid met het Lam zullen wij door de *zee van glas met vuur vermengd* trekken en als overwinnaars het lied van het Lam aanheffen²³.

Met en door het Lam zullen wij in de eindsituatie komen die Hij ons heeft bereid: heil en heerlijkheid tot in eeuwigheid.

Glorie aan het Lam

Alle glorie en hulde zij daarvoor aan Jezus, het Lam Gods op de troon. Hem moeten we grootmaken zegenen; niet alleen in ons lied en gebed, maar vooral in ons *leven*, in het *volgen* van Hem. Dan wordt de vrucht van zijn werk als Lam zichtbaar en komt Hij openbaar in de zijnen. Dat is de wil van God. Voor Hem dient iedere knie zich te buigen; de bijbel roept daartoe op²⁴.

De boekrol

Het Lam-zijn van Jezus houdt niet op na het voltooien van zijn verlossingswerk op aarde. Dit blijkt uit het feit dat Jezus vooral met *deze* naam wordt aangesproken in het laatste bijbelboek. In Openbaring 5 neemt Hij als *Lam* de boekrol aan, beschreven van binnen en buiten, verzegeld met zeven zegels. Deze boekrol bevat het gehele heilsplan

van God met mensen. De *opening* van deze boekrol duidt op de *uitvoering* van dit plan.

Alleen het *Lam* is waardig deze boekrol te openen en in te zien. Niemand anders heeft het in zich om

haar zegels te verbreken²⁵. Alleen *Jezus* is in staat om de gemeente Gods te bouwen en met haar het taaie en niet aflatende verzet van Satan en Dood teniet te doen. Alleen *Hij* kan alles in allen volmaken en de wederoprichting aller dingen tot stand brengen²⁶.

Juist het *Lam-zijn* van Jezus is in dit heilswerk bepalend. Hierin komt zowel *dekracht* van Jezus naar voren - die van de leeuw uit de stam van Juda, de wortel Davids²⁷ - als ook de *gezindheid* van Jezus. In de *Lamsgestalte* van Jezus is de volledige overwinning over het rijk van Satan en Dood gewaarborgd, de voortgang van het voornemen des Heren verzekerd en het bereiken van de voleinding veilig gesteld.

Lof en aanbedding

Daarom wordt Jezus in Openbaring 5 als *Lam* bezongen en aanbeden: Gij zijt waardig de boekrol te nemen en haar zegels te openen; want Gij zijt geslacht en Gij hebt hen voor God gekocht met uw bloed, uit elke stam en taal en volk en natie; en Gij hebt hen voor onze God gemaakt tot een koninkrijk en tot priesters, en zij zullen als koningen heersen op de aarde. Het Lam, dat geslacht is, is waardig te ontvangen de macht en de rijkdom, en de wijsheid en de sterkte (4 van God uit), en de eer en de heerlijkheid en de lof (via de mens). Hem, die op de troon gezeten is, en het Lam zij de lof en de eer en de heerlijkheid en de kracht tot in alle eeuwigheden (vs.13).

Het Lam centraal

Jezus Christus staat als Lam van God *centraal* in de uitvoering van Gods plan. In Openbaring 7 leidt Hij als *Lam* zijn gemeente naar de waterbronnen des levens²⁸. In hoofdstuk 14 staat Hij als *Lam* temidden van de 144.000 getekenden op de berg Sion. In hoofdstuk 17:14 is Hij als *Lam*, tezamen met zijn gemeente de grote overwinnaar van allen die oorlog voeren tegen het Lam.

Van het nieuwe Jeruzalem wordt geprofeteerd: een tempel zag ik in haar niet, want de Here God, de Almachtige, is haar tempel, en het *Lam*. De stad heeft de zon en de maan niet van node, dat die haar beschijnen, want de heerlijkheid Gods verlicht haar en haar lamp is het *Lam*²⁹. In haar zal niets onreins binnenkomen, en niemand, die gruwel en leugen doet, maar alleen zij, die geschreven zijn in het boek des levens van het *Lam*.

Jezus is als Lam van God het begin en het einde; de eerste en de laatste, de alfa en de omega³⁰. Uit zijn troon - de troon van het *Lam* - ontspringt de rivier van het water des levens, helder als *kristal*, heilbrengend voor alle mensen .

Tenslotte spreekt Openbaring over de bruiloft des Lams en het bruiloftsmaal des Lams³¹. Aan het einde van dit feest heeft Jezus de boekrol geheel geopend en al haar zegels verbroken. Het plan van God is dan door Jezus en zijn gemeente volledig gerealiseerd

De schilderij van het Lam Gods

Compositie

Het Lam Gods is een altaarstuk van de gebroeders Hubert en Jan van Eyck dat in 1432 werd geschilderd in opdracht van de Gentse schepen en kerkmeester van St.-Jan Joos Vijdt voor een straalkapel van de kooromgang van de St.-Baafskathedraal - destijds Sint-Janskerk - te Gent. Van Eyck behoort tot de school der Vlaamse Primitieven. Deze school, met ook schilders als Hugo van der Goes en Rogier van der Weyden, muntte uit in het zeer precies en gedetailleerd weergeven van textuur en stofuitdrukking.

Het Lam Gods staat in het onderste deel op een altaar in de open lucht en wordt, in concentrische cirkels geschikt, aanbeden door engelen, heilige vrouwen, belijders en kerkvaders. Onder het Lam staat een achthoekige fontein afgebeeld, genoemd *de fontein van het leven*.

Het grootste deel van het jaar kwamen de schenkers Joos Vijdt en Isabel Borluut, aan de achterzijde bewust in beeld. De bovenste panelen tonen van links naar rechts: Adam, zingende engelen, Maria, de goddelijke Heer op de troon, Johannes de Doper, musicerende engelen en Eva. Boven Adam is het offer van Kaïn en Abel uitgebeeld, en boven Eva de moord van Kaïn op Abel.

Lange tijd werd gedacht dat de vrucht in de hand van Eva een appel (de verboden vrucht²²) was. Dit werd reeds naar voren gebracht door Lucas Cranach in 1526, terwijl Michelangelo in 1512 dacht dat het een vijg was. Onderzoek door de wiskundige Dirk Huylebrouck en de Hongaarse kunsthistorica Beatrix Mecsí heeft nu aangetoond dat het een bijna uitgestorven citrusvrucht betreft²³.

Het is niet met zekerheid te zeggen wie de goddelijke Heer is: God de Vader of Christus zetelend als rechter? Tot de 20e eeuw werd de eerste interpretatie aangehouden. Belangrijke argumenten daarvoor zijn de aanwezigheid van scepter en schoeisel, de afwezigheid van verwondingen en het feit dat het retabel zo - samen met de duif en het Lam - de Drieenheid afbeeldt. Voor de tweede interpretatie pleiten onder andere de pelikanen en andere Christussymbolen op de troon en de wijzende vinger van Johannes de Doper richting de goddelijke Heer.

De onderste panelen tonen links en rechts figuren die op weg zijn naar de aanbidding van het Lam: *rechtvaardige rechters, de ridders van Christus, de kluizenaars* en de *pelgrims* op bedevaart.

Op het onderste middenpaneel zijn cirkelgewijs personen gegroepeerd die het Lam aanbidden. Wij merken de *belijders*, de *heilige vrouwen* en de *kerkvaders* op die op zich zeer precies geschilderd zijn maar perspectivisch niet correct bij bosjes lijken te zweven op de grasvlakte. In dit paneel past men niet het precieze Italiaanse lijnperspectief toe, maar

het atmosferisch perspectief, waarbij ruimtesuggestie ontstaat door de kleur, vorm en textuur dicht bij de horizon gelijkmatig te vervagen.

Er loopt een denkbeeldige verticale as doorheen de panelen die God de Vader, de Heilige Geest (een duif in een halfrond aureool), het geofferd en bloedend Lam (God de Zoon) achtereenvolgens snijdt, als symbool van de Drieenheid. De onderste rij panelen worden horizontaal verbonden door een hoge horizonlijn waardoor alle afbeeldingen in vogelperspectief staan. Deze doordachte compositie verleent het werk een inwendige dynamiek en zorgt voor een binding van de delen.

Beschrijving van het gesloten altaarstuk

Figuren

Links- en rechtsonder zijn de schenkers afgebeeld. De man is Joos Vijdt en de vrouw is Elisabeth Borluut. Tussen hen in staan twee standbeelden in grisailletechniek geschilderd. De linker is Johannes de Doper en de rechter is Johannes de Evangelist/Apostel³⁴. Boven hen is de Annunciatie te zien met aan de linkerkant

de aartsengel Gabriël en aan de rechterkant de Heilige Maagd. Boven de engel is de profeet Zacharia³⁵ afgebeeld en boven Maria de profeet Micha³⁶. Tussen de profeten zijn twee sibillen te zien. De linker is de Sibille van Erythrae en de rechter is de Sibille van Cumae.

Sibillen

In de oudheid was sibille de benaming voor een vrouw die, bezielde door de godheid, met name Apollon, in extase profeteerde. In de beeldende kunst worden de sibillen vaak in cycli afgebeeld als tegenhangers van de profeten. In de beeldende kunst wordt de sibille van Erythrae³⁷ vaak gebruikt als symbool voor Azië, en die van Cumae³⁸ (bij het huidige Napels) voor Europa. Volgens laatmiddeleeuwse opvatting heeft iedere sibille een voorval uit Christus' leven beschreven en voorgezegd en deze uitspraken komen tot uiting in de attributen die ze bij zich hebben. De sibillen die afgebeeld zijn op het altaarstuk, hebben echter geen attributen. Ze hebben beide wel een banderol waarop een profetische uitspraak in het Latijn staat die waarschijnlijk verwijst naar Christus' geboorte.

Hier ook heeft Van Eyck niet onverschillig de eerste de beste profetiën van den Verlosser gekozen, maar deze die het meest bijdroegen tot zijn doel. De profeten voorspellen Jesus als koning *dominator in Israel*³⁹ en *rex tuus*⁴⁰. Het bijschrift der Sibillen is niet

leesbaar, doch op een van de papierstrooken leest men *R.x altissimus*^u

Het Mysterie van het Lam Gods

Ook prof. Dequeker dat Eva, helemaal rechts op het geopende altaarstuk, geen appel - de verboden vrucht - vasthoudt. In haar hand heeft ze een citrusvrucht, die ironisch genoeg wel de Engelse naam *Adam's Apple* meekreeg.

In zijn boek bekijkt Dequeker ook de Latijnse citaten op het retabel, die volgens hem later werden toegevoegd. Het werk was namelijk te mild, te euforisch en is dan aangepast met explicietere verwijzingen naar de zondeval van Adam en Eva.

Nog een leuk weetje voor de Gentenaren. Het dorp op de achtergrond in het middelste paneel is niet Keulen, de vermeende geboorteplaats van de gebroeders Van Eyck, maar wel Gent zelf. Een geoeffend oog kan onder meer het Belfort zien en de Sint-Baafskathedraal, die oorspronkelijk twee torens zou krijgen.

Op een zeldzame uitzondering na worden alle figuren, met hoeveel ze ook zijn, geschilderd alsof er tussen hen geen onderling contact bestaat. Het is alsof ze al even afwezig zijn voor elkaar als voor ons, verzonken in hun eigen wereld. Je vind op het Lam Gods geen dramatische interactie tussen de personages en evenmin oogcontact met de toeschouwer. Dit gegeven draagt zonder twijfel bij tot

de impressie van contemplatie en verheven rust die van het geheel uitgaat.

Centrale paneel

Duif

Het centrale middenpaneel van het geopende altaarstuk is eigenlijk het hart van het schilderij. Bovenaan in het midden zweeft *de Duif* als symbool van de H. Geest. Vanuit de duif spreiden de lichtstralen zich uit over het ydillische heuvelslandschap, met aan de horizon talloze gebouwen tot diep in de heilige verte. De gebruikelijke verklaring is dat deze gebouwen het Nieuwe Jeruzalem na de Apocalyps voorstellen,

maar dat zou onlogisch zijn. Vele herkennen in de gebouwen de stad Gent.

Bron

De BRON voor het altaar heeft zeker ook zijn betekenis. Over het opschrift op de rand van de bron is er nl. een totaal andere versie dan deze van Peter Schmidt, die nochtans herhaaldelijk en veel meer de kans had om het kunstwerk te bestuderen. Hier gaat dus Tom R. over de bron: een flinke verrassing kreeg ik toen ik naar de bron op het kunstwerk keek. Het was op zichzelf nog niet zo vreemd dat die bron een combinatie vormde van het *achthoekige doopvont* en de Griekse, mythologische rivier *Alpheus* die in Arcadië begint als een stroompje uit een ondergrondse bron. Wat me verbouwereerde was de tekst op de rand van de bron die ik nu voor de eerste keer in mijn leven in detail bekeek. Altijd was me verteld, en had ik blindelings aangenomen, dat er stond gegraveerd : *Hic est fons aqua vitae procedens de sede dei agni*. Dit is de bron van het levenswater, ontstaan uit de troon van God en het Lam. Een tekst uit het boek der Openbaring. Maar er stond helemaal geen agni, er stond *honi*.

Honi kende ik slechts in twee betekenissen. De eerste was de lijfspreuk van de Orde van de Kousenband, de Engelse tegenhanger van de Orde van Het Gulden Vlies. *honi soit qui mal y pense* wat Frans was voor *wee hem die er kwaad van denkt* (hoe vreemd het ook mag klinken dat de Engelsen in die tijd inderdaad Frans gebruikten).

De andere optie was dat honi verwees naar de Joodse wonderdoener *Honi*, die God om regen smeekte tijdens de grote droogte en verhoord werd. Ik kon de parallel tussen regen en de bron misschien nog net begrijpen, maar wat dit met het boek Openbaring te maken had ontging me volledig.

Daar moest commentaar (Vilain) op komen: Dat ene woord *HONI* staat wel op de zijrand van de fontein - alleen -..... en naast de tekst op de voorgrond, dus naast het laatste woord ervan : *DEI* staat een Maltezer of een tempelierskruisje.

De religieuze symboliek van de fontein is veelvuldig. In zijn beschrijving van het hemelse Jeruzalem, aan het einde van het boek Apocalyps, heeft de auteur een visioen geschilderd dat hij ontleende aan de profeet Ezechiël⁴⁸. Aan de oever van deze rivier staat *het geboomte des levens* - herinnering aan het paradijsverhaal van Adam en Eva - dat twaalfmaal per jaar vruchten draagt en de mensen genezing schenkt. Het visioen zegt verder: *De troon van God en van het Lam zullen daar staan, en zijn dienstknechten zullen hem vereren*. In het Johannesevangelie, tijdens het gesprek met de Samaritaanse vrouw, zegt Jezus: *Wie van het (levend) water drinkt dat ik zal geven, zal in eeuwigheid geen dorst meer krijgen, integendeel, het water dat ik hem zal geven, zal in hem een waterbron worden opborrelend ten eeuwigen leven*⁴⁹. De 1ste brief van Johannes kent de zin: *Er zijn drie getuigen (over Jezus), de Geest, het water en het bloed, en deze drie stemmen overeen*.

Achthoek

Die aandacht heeft voor de compositie ziet dat het centrale paneel van het Lam Gods werd opgebouwd rond *drie onderling verbonden achthoeken in perspectief*. Het waterbekken op de voorgrond wordt tweemaal "virtueel" gekopiëerd : eenmaal in een vergroting van circa 175% voor de liturgische groep rond het Lam, en nogmaals in een vergroting van circa 350% voor de groep van profeten en apostelen.

De achthoek was namelijk sinds de christelijke Oudheid een belangrijk liturgisch zinnebeeld. Sinds de kerkvaders (Ambrosius, Augustinus en andere) gold het cijfer acht als symbool voor VERRIJZENIS EN EEUWIG LEVEN. De allegorische redenering hierbij was de volgend. De week bestaat uit zeven dagen. Deze zeven zijn door God in de schepping vastgelegd. Aangezien Hij de wereld in zes dagen schiep en de zevende dag zelf rustte. De zevende dag is in de liturgische orde van het Oude Testament de sabbat, de heilige dag waarop Gods schepping af was. God bekeek alles wat Hij gemaakt had, en Hij zag dat het goed was (...). Op de zevende dag bracht God het werk dat Hij gemaakt had tot voltooiing. Hij rustte op de zevende dag van al het werk dat Hij verricht had. God zegende de zevende dag en maakte hem heilig (...). Maar de zonde van de mens had de natuurlijke schepping, die goed uit Gods handen was gekomen, geschonden. De hele schepping moet op bovennatuurlijke wijze verlost en herschapen worden. Welnu, Jezus, de Verlosser, lag op de sabbat in het graf, gedood door de zonde van de mensen, als uiterste teken en consequentie van de geschonden schepping. Maar Hij is op de dag na de Sabbat verrezen ! Deze ACHTSTE dag is dus de eerste dag van de nieuwe, verlost, nu voorgoed voltooide schepping, van het nieuwe leven dat door Christus dood en verrijzenis gewonnen werd.

De achtste dag voert de mensheid binnen in het leven van de herschepping nà de schepping. Acht staat voor verlossing, herschepping, voltooiing, verrijzenis en eeuwig leven.

Achthoekige kerken, vieringtorens, koepels, kapittelhuizen en labyrinthen vindt men in de laat-antieke en middeleeuwse bouwkunst overvloedig. Vooral voor doopkapellen of baptisteria was de achthoek geliefd. Denken we aan Sint Jan van Lateranen, aan Ravenna en vele anderen.

Eucharistie en doopsel worden nog verbonden door de duif. De aanwezigheid van de Heilige Geest in de as van het tafereel wordt dan meteen ook veel logischer.

De derde en grootste driedimensionele driehoek omvat de groep van de knielende apostelen en profeten..... Zij zijn met de heiligen opgenomen in de sacramentele symboliek van de octogoon. Aangezien de octogoon een zo vaak gebruikt symbool is in de kerk, liggen de wegen naar galopperende speculaties en kabbalistische verbindingen wijd open.

Op de achtergrond, waar het landschap uitdijt in de blauwende verten, wordt de kim gevuld door de gebouwen van een stad. Dat Van Eyck hier het nieuwe of het hemelse Jeruzalem wilde schilderen, ligt, gezien de algemene thematiek van het werk, de meest logische veronderstelling. Is het daarom dat we links op het paneel ook een palmboom en enkele cypresstoppes bemerken ? De architectuur is overwegend fictief samengesteld met herkenbare vormen uit de Gotische en Rijnlands-Romaanse bouwstijlen.

Groepen

De overwegende opinie spreekt hier van joodse en heidense figuren, waarvan men aannam dat ze door hun hoogstaande levenswandel gered waren of zelfs de komst van het christendom hadden voorbereid. Vooraan knielen twaalf figuren met zeer verscheiden hoofddeksels, tulbanden, hoeden, kapjes. Vijf onder hen houden een zwaar boek in de hand, bij anderen kan men er misschien een veronderstellen dat om picturele redenen niet afgebeeld werd. Boeken wijzen uiteraard op auteurs, en dus hebben we te maken met auteurs uit de bijbelse wereld. Bedoelde Van Eyck gewoon de gewijde schrijvers van het Oude Testament in het algemeen voor te stellen, of specifiek de zogeheten Twaalf Kleine Profeten? Opteert men voor de schrijvers van het Oude Testament in algemene zin, dan zou men onder hen ook personages als Mozes en David moeten veronderstellen. Maar herkenbaar zijn ze niet. Ook elders in de groep niet.

We botsen alweer op een klein mysterie. Waarom krijgen we roemruchte figuren als Mozes, David en Salomo in heel die gorp niet in alle duidelijkheid te zien? Zij waren in de middeleeuwen aan hun vaste attributen makkelijk te herkennen: stene tafelen, harp, koningskroon..... Misschien houden we het daarom toch het best bij de profeten, omdat zij in de iconografie traditioneel in een vaste typologische parallel met de apostelen werden afgebeeld.

Hierbij dienen we in ieder geval in overweging te nemen dat in die tijd ook andere bijbelse figuren gerekend werden onder de profeten dan alleen maar diegenen die wij nu strikt historisch de profeten noemen, namelijk de auteurs van profetische boeken.

Men identificeert de wit geklede, bekrante figuur doorgaans als de Latijnse dichter Vergilius. In de vierde ecloge van zijn Bucolica bezingt de dichter de komende

geboorte van een kind dat een gouden tijd zal brengen. Het is wel een vleierijtje aan keizer Augustus, maar de christelijke middeleeuwen lazen daarin ook een voorspelling van de Messias. Vergilius werd als bijna christen hoog gewaardeerd. Zo is het Vergilius die in Dante's Divina Comediade dichter rondleidt op zijn tocht door hel en vagevuur. In verband met ons paneel moet toch alweer de vraag worden gesteld is het wel Vergilius? De bloeiende laurierkrans zou in die richting kunnen wijzen: de gelauwerde dichter. Maar verder blijven er vele raadsels. Want promo, is het wel laurier? Normaal bloeit laurier met bloementrossen of -kaarsen. Volgens mij zou de krans, eerder dan het takje van de blauwe figuur naast hem, uit mirte kunnen bestaan, waarvan de witte bloemen enkelvoudig gespreid staan. Een mirrekrans is zeker niet ondenkbaar. Verder zou Van Eyck een Romein hebben voorgesteld met zo'n zware haar- en baardtooi? Over de rechterslaap loopt een gedraaide haarvlecht, die heel sterk doet denken aan een chassidische Jood? Ook de linkse profetenfiguur op de houten lezenaar van de musicerende engelen heeft joodse haarvlechten. Van Eyck kende ze dus. En waarom zou Vergilius een citrusvrucht in de hand houden? Want een citrus is het zeker. Opnieuw een etrog, zoals bij Eva? Al deze elementen doen me al geruime tijd twifelen aan de vereenzelviging van de witte figuur met Vergilius. Ik zou hem eerder aan de Joodse kant plaatsen. Dan krijgen we meteen de volgende vraag: staat het personage apart, of vormt hij een quartet met de rode, blauwe en groene figuren naast zich?

Luc Dequecker ziet eerder een trio: de witte, de blauwe en de bruin gekapte achter hen. Zij houden

volgens hem de vier planten van het Loofhuttenfeest in de hand.

De etrog is een welriekende, vrij grote citrusvrucht, die tezamen met een palmtak, drie mirte takjes en twee wilgentakjes de loelavvormen. Deze vrucht, die een belangrijke rol speelt bij de rituelen van Soekot (Loofhuttenfeest), wordt bewaard in een etroghouder.

Gedurende de zeven dagen van Soekot wordt de loelav mee naar de synagoge genomen, waar onder het reciteren van het Halleel, Psalm 113-118 met de loelav in de vier windrichtingen gezwaaid wordt, om *vreugde te bedrijven voor de Eeuwige, zeven dagen lan*, zoals Lev. 23:40-41 het zegt.

De groep links van de bron symboliseert de profeten, en de aartsvaders uit het Oude Testament. De voorste mannen lezen uit de vijf boeken van de thora. Het meest in het oog springend zijn de twee mannen in het witte en het blauwe gewaad. Beiden houden takjes vast die het Loofhuttenfeest symboliseren, waarbij de man in het wit een etrog aan zijn takje heeft. Het witte gewaad is de mantel die de Grote Verzoendag symboliseert en de lauwerkrans is het joodse symbool van de overwinning der martelaren. Opnieuw laat Van Eyck zijn verzoenende houding naar de Joden zien door ze hier niet af te beelden als de "verlorenen", zoals in de middeleeuws christelijke traditie gebruikelijk was, maar ze op gelijke hoogte en afstand van de Verlossing (Het Lam) te zetten. Eigenlijk was er geen ontkomen aan dat de gebroeders Van Eyck in de leer waren geweest bij joodse rabijnen, of op zijn minst erg persoonlijke en vriendschappelijke contacten

onderhielden met joden. Er was domweg geen andere manier waarop zij al die openlijke en verborgen symboliek hadden kunnen weten en durven gebruiken. Dat versterkte zeker de gedachte dat zij tot de joods-christelijke Allahisten konden behoren.

Deze groep mannen is opgedeeld. Links, in sobere gewaden, de apostelen die op hun knieën nog altijd Jezus aanbidden. Als er oorspronkelijk twaalf apostelen waren, dan heeft Van Eyck er dus twee aan toegevoegd. Aangezien al de apostelen dezelfde kleding dragen en geen attributen hebben waaraan ze herkenbaar zijn, had het weinig zin wie nu precies wie was en welke personen aan de groep werden toegevoegd. Interessanter vond ik de rechtse groep die de kerk voorstelt, de opvolgers van de apostelen. Gekleed in dure praalgewaden, véél duurder dan de kleding der apostelen, zijn ze in alles geïnteresseerd, behalve in Het Lam Gods. Niemand van hen kijkt naar het altaar waarop Jezus zijn bloed vergiet en iedereen is vooral met zijn eigen dingen bezig. nog opvallender is het feit dat twee mannen onder hen het hoofd afwenden van de groep, wat zoveel betekent als *ik hoor er niet bij*. Ze hebben precies dezelfde kijkrichting, wat er weer op duidt dat zij gelijkgestemd zijn. De ene is blijkbaar een monnik, te herkennen aan zijn geschoren haar (tonsuur), de andere man is onbekend.

De groep links van Het Lam vormt een antithetische symmetrie met de personages in de groep die we nu beschrijven. Ook hier knielt een groep vooraan, in een soort grijsbeige pijen gestoken, met blote voeten. Onmiddellijk denkt men aan de twaalf apostelen. Ik meen dat dit de beste identificatie blijft. Twaalf plus twaalf : het zou bovendien een mooie interpretatie kunnen zijn van de vierentwintig oudsten rond de troon in het boek van de Apocalyps.

Alleen bestaat de knielende groep rechts niet uit twaalf, maar uit veertien personages. Twee ervan knielen wel op de derde rij, achter de anderen. Als de twaalf apostelen de hoofdgroep uitmaken, wie zijn dan de gecoöpteerden? Paulus en Barnabas, zoals veel gezegd wordt? Men heeft gemeend Petrus (helemaal bovenaan), Paulus (rechts naast hem) en Johannes vóór hen jong, met spitse neus en baardeloos) te kunnen identificeren. Maar grote voorzichtigheid is geboden. Was individuele herkenning wel de bedoeling, als men naar de nogal lelijke en op elkaar gelijkende typekoppen van de anderen kijkt? De vermeende Petrus ziet er vrij monnikachtig uit en werd trouwens ook al met Thomas van Aquino geïdentificeerd, met wiens iconografie hij inderdaad verwantschap vertoont.

Een paar van die martelaren werden met hun attributen afgebeeld. Zo draagt de diaken op de voorgrond achter de eerste paus stenen in zijn dalmatiek. Het is dus de H. Stefanus, volgens het boek der handelingen de allereerste christelijke martelaar, door de joden gestenigd. Achter hem staat een bisschop, die zijn tong in een nijptang vasthoudt. Zonder twijfel wordt hiermee verwezen naar de H. Livinus, een patroonheilige van Gent, van wie volgens de legende de tong werd uitgerukt. De paus op de voorgrond zou Gregorius De Grote kunnen zijn, omdat op zijn boek enkele Gregoriaanse muziekregels prijken. Andere kandidaten waren vooral de pausen die acteurs waren in het Westers schisma: Benedictus XIII, Alexander v., Johannes XXIII, Gregorius XII, Martinus V (door het concilie van Konstanz in 1417 verkozen, en met wie het schisma eindigde). Ook de namen van de pausen Sixtus III en Silvester I werden om verschillende redenen al geopperd.

Die in blauwe gewaden zijn gehuld horen tevens bij de joden. Blauw is de joodse symbolische kleur voor heiligen.

Christenen gebruiken rood. Vreemd is bovendien dat sommigen van hen palmtakken vasthouden, wat een symbool van martelaarschap is, terwijl belijders nu juist geen martelaars zijn. Joden gebruiken wel palmtakken, wanneer zij tijdens het Loofhuttenfeest iedere dag een processie houden in de synagoge rond de thora.

Rechts treden de heilige vrouwen aan, maagden, martelaressen en belijdsters, alles samen in

een enkele groep verenigd. Men merkt onder andere enkele abdisen met staf. Eengroot aantal zegepalmen steekt boven de groep uit. Mogelijk suggereert de schilder dat zij er eigenlijk allemaal een dragen. Enkele van deze heilige vrouwen kan men aan hun traditionele attributen onmiddellijk herkennen : De H. Agnes met haar lam, de H. Barbara met de toren en de H. Dorothea met het bloemenmandje, alledrie op de eerste rij. De heilige op de derde rij, met de pijl in haar hand, is wellicht Ursula. Op de voorgrond staat, als derde van links, een jonge vrouw in prinselijk hermelijnengewaad. Zij wordt gewoonlijk voor de H. Catharina van Alexandrië gehouden, hoewel haar traditionele attribuut, het getande wiel, ontbreekt. Zou het ook Elisabeth van Thüringen of Hongarije kunnen zijn, de koningin die -misschien - patroonheilige *was van Elisabeth Borluut?*

[1](#)Jes.53:7, Jer.11:19.

[2](#)Joh.1:29

[3](#)1 Cor.5:7

[4](#)1 Petrus 1:19.

[5](#)Joh. 21: 15.

[6](#)Hebr. 12:22.

[7](#)Gal. 4:26.

[8](#)Open. 21:22.

[9](#)1Pe.1:19, Op.12:11 en 5:6.

[10](#)Openb. 5:1-7.

[11](#)Openb.5:12 en 14:4.

[12](#)Openb.17:14 en 21:22-27.

[13](#)Luc.22:42, Jes.50:5, Fil.2:8, Heb.5:8.

[14](#)Jes.11:5, Fil.2:5-7, Jes.50:6, 53:5-7, Heb.10:5-14, Mat.20:28.

[15](#)Gen.22:8.

[16](#)Tit.2:11.

[17](#)Jes.53:7.

[18](#)Heb.4:14.

[19](#)Ef.6:12.

[20](#)Mat.27:51.

[21](#) Tim.1:8, Kol.1:24.

[22](#) Kor 12:9.

[23](#) Openb.15:2,3.

[24](#) Fil.2:10, Jes.49:7, Heb.1:6, Op.5:13,14.

[25](#) Openb. 5:3.

[26](#) Ef.1:23, Hand.3:21.

[27](#) Op.5:5.

[28](#) Zie schilderij van Van Eyck. Het doopsel, de bron van het leven, de wedergeboorte van boven.

[29](#) Openb.21:22,23.

[30](#) Openb. 22:23.

[31](#) Openb. 19:7, 9.

[32](#) Gen. 3:6.

[33](#) *Citrus × limon* 'Pomum Adami' (synonym : *Citrus lumia* var. *pomum adami*) (in het Engels : Adam's apple)

[34](#) Johannes de Evangelist/Apostel is te herkennen aan de miskelk met slangen die hij vasthoudt. Hij wordt in de beeldende kunst op twee manieren afgebeeld; als apostel is hij jong, als evangelist is hij daarentegen een grijsaard met baard. Op het altaarstuk is hij jong en vrouwelijk, met halfhang, loshangend en krullend haar en zonder baard. In zijn handen houdt hij een miskelk vast, waaruit slangen kruipen. Dat verwijst naar de legende van de vergiftigde miskelk: de priester van de tempel

van Diana van Efeze gaf Johannes te drinken uit een vergiftigde beker om diens geloof op de proef te stellen. Het vergif schaadde Johannes echter niet. De miskelk staat symbool voor het christelijk geloof en de slang voor Satan.

[35](#)Bij de beschrijving van het herstel ziet Zacharias in profetisch perspectief tegelijkertijd het geluk van Gods volk in de messiaanse tijd en het volledig herstel op het einde der tijden, wanneer Israël zich zal bekeren. Bovenaan staat: *Exulta satis filia Sion iubila filia Hierusalem ecce rex tuus veniet*. Juich van vreugde, dochter van Sion, Jubel, dochter van Jeruzalem, Zie, uw Koning komt naar u toe.

[36](#)De profeet waarschuwt dat Jeruzalem, als het zich niet bekeert, hetzelfde lot zal ondergaan als Samaria (bij de val in het jaar 722). Jeruzalems ondergang en ballingschap staan in het middelpunt van zijn prediking, maar deze bedreiging is onmiddellijk verbonden met herstel: het heil zal komen van de grote Zoon van David, die in Bethlehem zal worden geboren. Micha is op het altaarstuk afgebeeld met naast hem een dicht boek en boven hem een banderol met daarop de woorden: *Ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israhel*. Uit u zal Mij Een ontspruiten, die over Israël zal heersen.

[37](#)Over haar afkomst doen verschillende verhalen de ronde; dan weer is zij de dochter van Poseidon en Afrodite, volgens andere overleveringen dochter van Zeus en Lamia (de Lybische sibille) én zuster van Apollo (ze werd daardoor ook wel eens Artemis genoemd) en weer volgens andere overleveringen de dochter van Theodorus en een nimf (én was ze de tweede sibille van Delfi). Ook over haar geboorteplaats zijn onduidelijkheden, dán weer was dit Marpossos, dán weer Ethiopië. Zij kwam oorspronkelijk uit Chaldea, in het zuiden van Babylonië en was de dochter van Berossus. Zij voorspelde de Trojaanse oorlog en de vernietiging van Troje en beweerde dat Homeros niet altijd even eerlijk was.

[38](#)Cumae (**Cuma**, in het Italiaans, **Cumana**, op het retabel) is een oude Griekse nederzetting ten noordwesten van Napels in de Italiaanse regio Campanië. De naam is afgeleid van het Griekse woord Kymé, **golf** - misschien verwijzend naar het golfvormige schiereiland. Cumae is misschien wel het bekendst als de verblijfplaats van de Sibille van

Cumae. Haar heiligdom is nu nog open voor het grote publiek ([Wikipedia](#)). Óf er bij Cumae ooit een zieneres heeft geleefd die werkelijk sibille heette, is niet zeker, maar uit Romeinse overleveringen hebben we verhalen van mensen die de "grot van de sibille" bezochten.

[39](#)Micha 5:2.

[40](#)Zach 9:9.

[41](#)Gij spreekt geen menselijke taal.. ingegeven door de kracht uit den Hoge (Vergilius, Aeneis,6,50-51)

[42](#)Ez. 47:1.

[43](#)Joh. 4:14.

